

ВАЛУЄВА Л. В.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри адміністративного
та кримінального права
(Одеська національна морська академія)

КОВБАН А. В.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри адміністративного
та кримінального права
(Одеська національна морська академія)

УДК 342.9

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МИТНИХ ПРОЦЕДУР НА МОРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ

У статті досліджені окремі аспекти правового регулювання митних формальностей та митних процедур на морському транспорті. Розглянуто позиції науковців щодо проблем виконання деяких митних формальностей у сфері становлення та розвитку митної справи в Україні.

Ключові слова: морське право, митне право, митні формальності, митні процедури.

В статье исследованы отдельные аспекты правового регулирования таможенных формальностей и таможенных процедур на морском транспорте. Рассмотрены позиции ученых по проблемам выполнения некоторых таможенных формальностей в сфере становления и развития таможенного дела в Украине.

Ключевые слова: морское право, таможенное право, таможенные формальности, таможенные процедуры.

The article examined some aspects of regulation of customs procedures for maritime transport. We consider the problem of position of scholars in field of customs formalities and formation of customs legislation of Ukraine.

Key words: maritime law, customs law, customs formalities, customs procedures.

Вступ. Сьогодні законодавче регламентування митних процедур на морському транспорті в Україні як ніколи почало привертати увагу, оскільки зовнішня політика нашої держави спрямована на приєднання до ЄС і приведення норм вітчизняного законодавства у відповідність міжнародним нормам і стандартам. Це безпосередньо стосується й досліджуваної теми, оскільки функціонування морського транспорту, діючого переважно в міжнародній сфері, потребує законодавчого регулювання на належному рівні.

Постановка завдання. Багато проблем, що виникають у відносинах митних органів із фізичними особами, а також суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, задіяними в цій сфері, спричиняються незрозумілістю, складністю, неоднозначністю, суперечливістю чинних нормативно-правових актів, що регламентують провадження митних процедур на морському транспорті в нашій країні. Тому важливо дослідити митні формальності на морському транспорті в царині їх законодавчого регламентування.

Результати дослідження. Сферу законодавчої регламентації митної справи детально розглянуто в низці дисертаційних досліджень, навчальних посібників та наукових статей. Дослідженню законодавчого регулювання митних формальностей на морському транспорті присвятили свої праці Є.В. Додін, С.В. Ківалов, Б.А. Кормич, В.Я. Настюк, С.А. Трофімов, П.М. Шеремета, М.Г. Шульга та інші. Однак, зважаючи на оновлення митного законодавства України та на важливість обраної проблематики, про що йшлося вище, деякі малодосліджені аспекти потребують особливої уваги та детального їх вивчення.

Система законодавчої регламентації провадження митних процедур на морському транспорті знаходиться у вертикальній і горизонтальній площинах. Вертикальна виражає відносини суворої підпорядкованості, субординації, чим забезпечуються її внутрішня узгодженість і цілісність. Головною ознакою, що вирізняє місце того чи іншого закону в ієрархічній структурі митного законодавства, є його юридична сила, яка властива реалізації принципу вищої юридичної сили Конституції України щодо митної сфери й Митного кодексу України (далі – МК України) 2012 р. [1], як стрижневого правового акта в системі митного законодавства, що очолює й уніфікує ці закони.

Перший МК України 1991 р. було побудовано на ідеях адміністративно-командної системи організації та здійснення зовнішньоекономічних зв'язків, монополізації цього виду економічної діяльності та її здійснення найбільш ефективними видами транспорту. В той час митні процедури регламентувалися підзаконними, у більшій мірі відомчими актами, значна частина яких застосовувалася ще з часів СРСР, що призводило до значної кількості суперечок між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, перевізниками та іншими учасниками митної справи.

Тому, коли Україною було зроблено остаточний висновок щодо інтеграції у європейське співтовариство, побудови її національної законодавчої системи у відповідності до світових правил, норм та стандартів, митні формальності щодо переміщення товарів через митний кордон країн стали вже регламентуватися на законодавчому рівні під впливом цих загальноновизнаних світовими митними адміністраціями положень організації та здійснення митної справи.

Це знайшло своє втілення в МК України 2002 р., в якому з'явився розділ IV «Митні процедури при переміщенні товарів через митний кордон України», перша глава якого визначила загальні положення щодо поняття та змісту митних процедур на транспорті. Специфіці митних процедур при переміщенні товарів окремими видами транспорту було присвячено норми глав 16-21 МК України, серед яких гл. 16 «Митні процедури на морському і річковому транспорті».

Незважаючи на значні недоліки щодо регламентації відносин, які складаються при переміщенні товарів через митний кордон України, необхідно зазначити, що МК України 2002 р. не тільки визначив значимість належного і чіткого регулювання «митних процедур» на транспорті та його окремих галузей, але й зробив поштовх для активізації правотворчості та підняття рівня правового забезпечення визначених законодавством «митних процедур» та їх застосування на окремих галузях транспортної системи [5].

У розвиток положень МК України 2002 р. постановою Кабінету Міністрів України від 24.12.2003 р. № 1989 було затверджено «Порядок здійснення митного контролю водних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними, у пунктах пропуску через державний кордон» (втратив чинність) та прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 05.08.2009 р. № 846 «Про затвердження Порядку судового постачання в морських і річкових портах України, відкритих для заходу суден закордонного плавання» (втратила чинність), а також постанову Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 63, якою було затверджено Порядок митного оформлення військової техніки, у тому числі військових транспортних засобів, які перетинають митний кордон України [4] та низку інших актів Кабінету Міністрів України і центральних органів виконавчої влади.

Увага до регламентації митної справи об'єктивно обумовлена визнанням нашою країною міжнародно-правових норм, що сталося або у зв'язку зі вступом у Світову організацію

торгівлі, або у зв'язку з ратифікацією (приєднанням до) значної кількості міжнародних конвенцій та угод, які не тільки визначили напрямки демократизації та лібералізації митного законодавства України, але й особливо спростили «митні процедури» (у редакції МК України 2002 р.) на морському та річковому транспорті.

Така тенденція щодо спрощення митних процедур на водному транспорті знайшла своє продовження в МК України 2012 р. У главі 30 МК України 2012 р. «Митні формальності на морському і річковому транспорті» законодавець шляхом втілення цих норм у зміст кодексу зробив спробу визначити специфіку митних формальностей у цій галузі транспортного комплексу.

Підкреслимо, що важливою особливістю нового МК України 2012 р. є підвищення ролі закону в регулюванні державної митної справи.

Але, незважаючи на те, що у згаданій главі визначено специфіку цих формальностей, за її межами, на жаль, залишилося значне коло вже існуючих митних формальностей щодо особливих транспортних засобів морського та річкового транспорту (поромних засобів, яхт та інших засобів), так і деяких видів вантажів, що потребують додаткових (або спеціальних) форм митного контролю та митного оформлення (військової техніки, техніки подвійного призначення). Такого роду митні формальності регламентуються підзаконними актами, але, на жаль, у незначній мірі.

Доречно навести точку зору Є.В. Додіна, який поділяє митне законодавство на два блоки правових актів: зокрема ті, що регламентують порядок і методологію обкладення податком (митом) товарів, які переміщуються через митний кордон України, і ті, що встановлюють права й обов'язки суб'єктів у митній справі [5, 8]. До цього слід додати, що окрім цих двох блоків, є ще блоки актів, які регулюють порядок проведення процедури митного контролю, митного оформлення тощо.

Серед нормативних актів, що регулюють питання переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України є акти різної правової сили: акти Кабінету Міністрів України, акти Міністерства фінансів України, відомчі та інші акти, що встановлюють обсяг та зміст митних формальностей при переміщенні товарів через митний кордон України різними видами транспорту, в тому числі акти, які в тій чи іншій мірі торкаються визначення цілого ряду формальностей на морському і річковому транспорті. Особливе місце серед таких актів у сфері морського транспорту займають технологічні схеми. Технологічні митні схеми є особливим видом джерел митного законодавства [6, 74]. Наприклад, без них не обійтися в організації діяльності морського порту. Митні органи України розробляють технологічні схеми з організації проведення митних процедур у морських портах стосовно суден закордонного плавання й товарів, які переміщуються ними, з урахуванням специфіки діяльності цих портів.

Технологічні схеми митного та інших видів контролю являють собою письмово-графічні документи, що відображають процедуру митно-прикордонного оформлення всіма державними службами, які взаємодіють на території/акваторії порту за місцем, ціллю, часом, завданнями, рубежами.

О.М. Кузьменко вирізняє випадки, на регламентацію яких спрямовані зазначені технологічні схеми. Дані схеми спрямовані на врегулювання процедур митно-прикордонного контролю й оформлення щодо:

- 1) вітчизняних, іноземних пасажирських, вантажних, риболовних та інших суден закордонного плавання – по прибутті на митну територію України й вибутті за її межі;
- 2) контролю й оформлення переміщення фізичних осіб і товарів, що переміщуються ними;
- 3) обробки, контролю й оформлення експортно-імпортних товарів (наприклад, у контейнерах, наливних, навалювальних вантажах та ін.) [7].

Типова технологічна схема здійснення митного контролю водних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними, у пунктах пропуску через державний кордон (далі – Типова технологічна схема), затверджена постановою Кабінету Міністрів

України від 21.05.2012 р. № 451 [8], визначає відповідно до МКУ послідовність дій посадових осіб митних органів під час здійснення митного контролю водних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними через митний кордон України, у пунктах пропуску для морського, річкового та поромного сполучення через державний кордон.

Так, відповідно до п. 32 Типової технологічної схеми митні органи, в зоні діяльності яких розташовані пункти пропуску, затверджують за погодженням із іншими контролюючими органами технологічні схеми здійснення митного контролю з урахуванням вимог цієї Типової технологічної схеми: суден каботажного плавання; плавучих засобів лоцманської та інших служб порту; військових кораблів і суден забезпечення Військово-морських Сил; круїзних суден; маломірних суден; суден, що плавають під іноземним прапором, які здійснювали ремонт на території України; транспортних засобів і вантажів під час поромних (комбінованих) перевезень; суден, що плавають під Державним прапором України і вибувають на певний час за митний кордон згідно з договорами фрахтування; транспортних засобів і вантажів, які переміщуються в межах одного пункту пропуску.

Як правильно зауважує Є.В. Додін, за межами кожного кодексу, який виступає у якості головного регулятора суспільних відносин у певній галузі життя країни, завжди залишається значне коло суспільних відносин, які породжені та існують завдяки особливостям функціонування кожної сфери життя. Це пояснює належність значної кількості норм, що регламентують існуючі суспільні відносини, що складаються при переміщенні морських та річкових транспортних засобів та їх вантажу через митний кордон України зверх тих, що містить чинний МК України. «Не варто вимагати від законодавця, – далі зауважує вчений, – детальної регламентації кожної митної операції, враховуючи їх різноманітність (поромне перевезення, круїзні рейси тощо), різноманітність вантажів, що переміщуються водним транспортом тощо» [6, 7].

Таким чином, без з'ясування правил, що знаходяться за межами чинного МК України 2012 р., не можливо у повному обсязі зрозуміти специфіку митних формальностей. З метою визначення послідовності дій посадових осіб митних органів під час здійснення митного контролю та митного оформлення суден і товарів, що переміщуються ними через митний кордон України, розроблено та затверджено наказом Державної митної служби України від 17.09.2004 р. № 678 Інструкцію про організацію митного контролю та митного оформлення суден і товарів, що переміщуються ними [9].

Окремі норми стосовно митних формальностей на морському транспорті містяться у Кодексі торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р. [10]. Але значну роль у регулюванні митних формальностей на морському транспорті відіграють міжнародні договори (митні конвенції), до яких у встановленому порядку приєдналася Україна.

На думку К.К. Сандровського міжнародні договори, що є основним джерелом сучасного міжнародного митного права, з одного боку, покликані враховувати потреби митної практики, а з другого – визначати шляхи подальшого розвитку митної справи, встановлюючи прийнятні для держав міжнародні стандарти в цій сфері [2].

В.Ф. Мешера запропонував використовувати таку класифікацію міжнародних морських угод [3, 18–22]:

- 1) про право мореплавства – Декларація про визнання права на прапор за державами, що не мають морського узбережжя (Барселона, 20 квітня 1921 р.);
- 2) про режим судноплавства – Конвенція про режим проливів (Монре, 12 липня 1936 р.);
- 3) про режим морських промислів – Міжнародна конвенція з регулювання китобійного промислу (Вашингтон, 2 грудня 1946 р.);
- 4) про режим морської торгівлі – Договір про торгівлю й мореплавства між СРСР та Італійською республікою (11 грудня 1948 р.);
- 5) про забезпечення безпеки мореплавства – Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі (Лондон, 10 липня 1948 р.);
- 6) для уніфікації морського права – Міжнародна конвенція для об'єднання деяких правил щодо надання допомоги і рятування на морі (Брюссель, 23 вересня 1910 р.);

7) про право морської війни;

8) з інших питань – Міжнародна конвенція по запобіганню забруднення моря).

Слід визнати, що Україна ратифікувала багато конвенцій щодо морського права й митних процедур на морському транспорті. Однією з них є Конвенція ООН з морського права (1982 р.), згідно з якою кожна держава зобов'язана ефективно здійснювати в адміністративних, технічних і соціальних питаннях свою юрисдикцію й контроль над суднами, що ходять під її прапором. Це стосується й митних процедур щодо певного судна.

Важливу роль у митній сфері відіграє й згадувана раніше Кіотська конвенція від 18.05.1973 р., яка містить низку міжнародних стандартів із питань спрощення митних процедур. До інших важливих митних конвенцій, до яких приєдналася Україна, відносяться: Конвенція МДП від 14.11.1975 р., Конвенція про тимчасове ввезення від 26.06.1990 р. (Стамбульська конвенція), Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації від 01.06.2005 р., Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів від 14.06.1983 р., Конвенція про полегшення міжнародного морського судноплавства від 09.04.1965 р. та інші.

На переконання С.В. Ківалова й Б.А. Кормича, значний вплив на порядок законодавчої регламентації в митній сфері також справляє судова практика, узагальнена в постановках Пленуму Верховного Суду України, яку вітчизняна правова доктрина хоча й не розглядає як джерело права, але їх роз'яснення використовуються в правозастосовній діяльності судів при розгляді питань про порушення митних правил (приміром, вимоги щодо вирішення справ про порушення митних правил, за якими передбачається конфіскація виключно в судовому порядку) [4, 95].

Окреме місце серед джерел, які регулюють митні формальності на морському транспорті, займають таке специфічне джерело як звичаєві норми – правовий звичай. Під міжнародним (морським) звичаєм розуміються правила поведінки, що історично склалися й передавалися від покоління до покоління й досі застосовуються в мореплаванні. У митній царині останніми найчастіше оперують у двох випадках – при митному оформленні товарів і транспортних засобів, які переміщуються через митний кордон України за допомогою морського транспорту, і при визначенні митної вартості товару. У першому випадку застосовуються звичаї морських портів, за допомогою яких регулюються переважно питання пропуску суден на митний огляд, процедура сплати деяких видів портових зборів, стягнення яких доручено митниці тощо. У другому – митна звичаєва практика, що склалася в міжнародній торгівлі, та визнається одним із можливих способів визначення митної вартості.

Наприклад, у Типовій технологічній схемі [8] визначається поняття «вільна практика». Вільна практика – це заходження судна закордонного плавання в порт та початок вантажних операцій без участі комісії на борту судна за рішенням уповноважених здійснювати відповідний контроль державних органів, що приймається на підставі відомостей, отриманих до прибуття судна, відповідно до Конвенції про полегшення міжнародного морського судноплавства 1965 р.

На думку О.М. Кузьменко існують два основних критерії класифікації митних процедур на морському транспорті, які є спеціальними для останнього. Це процедури пов'язані:

а) з типом морського транспорту (на пасажирських, вантажних, воєнних суднах тощо);

б) з водотоннажністю і пасажиромісткістю суден (зокрема, залежно від водотоннажності 5–20 тис. тонн, митні процедури тривають відповідно 1,5–3 год.; залежно від пасажиромісткості 300–500 людей вони проводяться за 3–4 год.).

Митні процедури на морському транспорті повинні бути законодавчо забезпечені й підкріплюватися правовими засадами на рівні законотворення з обов'язковим урахуванням галузевих особливостей і міжнародних стандартів у цій сфері [7]. Здобуття Україною незалежності викликало потребу створення власного, відповідно до міжнародних стандартів законодавства задля ефективного співробітництва з іншими країнами світу. Наша держава самостійно здійснює митну регламентацію на своїй території, що відбувається у відповідних нормативних актах.

Висновки. Підсумовуючи наведені положення, можна виокремити певні особливості законодавчого регламентування митних процедур на морському транспорті. По-перше, в цій сфері широко використовуються міжнародні договори, оскільки специфіка даного виду транспорту (діяльність у просторі Світового океану) вимагає цього. По-друге, в цій сфері частіше застосовуються звичаєві норми, що не властиво іншим підгалузям митної справи. По-третє, діяльність морського транспорту пов'язана з переміщенням одразу великої маси вантажів, що потрібно враховувати при розробці й застосуванні відповідних нормативних актів (приміром, визначення маси вантажу за осадкою судна тощо).

Отже, з одного боку, правове регулювання знаходиться виключно в компетенції держави, а з другого – через специфіку морського транспорту необхідно враховувати норми і правила, однакові для всіх учасників міжнародного торговельного обороту, оскільки, на відміну від інших видів транспорту, які обслуговують в основному внутрішні перевезення, морський задіяний переважно в міжнародній сфері.

Список використаних джерел:

1. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 38–39. – Ст. 288.
2. Ківалов С.В. Митна політика України: Підручник / С.В. Ківалов, Б.А. Кормич – О.: Юрид. літ-ра, 2002. – 256 с.
3. Мешера В.Ф. Морское право: Общ. ч. / В.Ф. Мешера – М.: Мор. транспорт, 1958. – 44 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 63 «Про затвердження Порядку митного оформлення військової техніки, у тому числі військових транспортних засобів, які перетинають митний кордон України» // Офіційний вісник України. – 2003. – № 4. – Ст. 122.
5. Додін Є.В. Правові основи митної справи в Україні / Є.В. Додін // Митна справа. – 2004. – № 5. – С. 6–18.
6. Додін Є.В. Митні формальності на морському і річковому транспорті: навч. посібн. – Львів, ТзОВ «Галицька видавнича спілка», 2012. – 104 с.
7. Кузьменко О.М. Митні процедури на морському транспорті як основа стабільної міжнародної торгівлі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vodt/2012_3/narezka/Vnutr_3_15_2012_128.pdf.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. № 451 «Питання пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів, перевізників і товарів, що переміщуються ними» // Урядовий кур'єр від 30.05.2012 – № 95.
9. Наказ Держмитслужби від 17.09.2004 р. № 678 «Про затвердження Інструкції про організацію митного контролю та митного оформлення суден і товарів, що переміщуються ними» // Офіційний вісник України. – 2004. – № 41. – Ст. 2731.
10. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 47. – Ст. 349.

